

Jeneverbessen

Juniperus communis

als nestplaats van vogels

Rob G. Bijlsma

Jeneverbessen zijn bomen die je als rabiate nestenzoeker nooit links laat liggen: even kijken of er wat in zit. Doen vogels dat ook? Of is voor vogels de jeneverbes niet wezenlijk anders dan fijnspaar, hulst, grove den of om het even welke boom of struiksoort vermits er maar voldoende dekking is? Dat lijkt er inderdaad op: voor vogels is structuur belangrijker bij de nestplaatskeuze dan boomsoort.

De broedvogelbevolking van uitgestrekte jeneverbesstruwelen in Drenthe is diverse malen onderzocht in de jaren zeventig van de 20ste eeuw: Mantingerzand in 1976 en 1979 (de Vries 1980), Sleenerzand in 1975, Lheebroekerzand in 1978 en Mepperdennen in 1981 (van Scharenburg & Grotenhuis 1984). Het betrof standaardkarteringen volgens BMP-achtige methoden, waarmee een indruk van talrijkheid en samenstelling van de broedvogelbevolking werd verkregen. Wat jeneverbessen precies betekenen voor broedvogels, is echter minder duidelijk. Zijn ze van jeneverbessen afhankelijk voor hun nestplaatsen, hoe succesvol broeden ze er, zoeken ze er dekking, kunnen ze er hun voedsel vinden, of moeten ze daarvoor naar omliggende habitats vliegen? Kees van Scharenburg en Jan Grotenhuis raakten deze vragen al in 1984 aan, overigens zonder er een antwoord op te weten.

Indachtig de belangstelling voor vogels in jeneverbessen (Dijkstra *et al.* 2007) leek het me interessant te kijken of de solitaire jeneverbessen in Berkenheuvel en Boswachterij Smilde een aantrekkelijke nestplaats voor vogels vertegenwoordigden. Zelfs in betrekkelijk predatoren-arme bossen zwerven voldoende Gaaien *Garrulus glandarius* en Buizerds *Buteo buteo* rond om dekkingrijke broedplaatsen te verkiezen boven dekkingarme; jeneverbessen liggen dan voor de hand. Waarmee zich onmiddellijk een tweede vraag aandient: vertegenwoordigt een jeneverbes een aantrekkelijker broedplaats dan een dicht boompje van een andere boomsoort? In andere woorden: kiest een broedvogel voor een jeneverbes sec, of maken boom- of struiksoort niet uit zolang dekking is gewaarborgd? Om dat te onderzoeken moeten jeneverbessen en andere boomsoorten van dezelfde hoogte en structuur op nesten worden uitgekamd. Dat is precies wat ik in 2007 deed.

Gebied en methode

Het onderzoek vond in 2007 plaats op Berkenheuvel en in Boswachterij Smilde. De aanwezige jeneverbessen staan hier in hun eentje temidden van aangeplante grove dennen. De op stuifzand aangeplante dennen kennen een spaarzame ondergroei van zomereik *Quercus robur*, berk *Betula* sp. en vuilboom *Rhamnus frangula*, niet bepaald bomen en struiken die veel dekking bieden aan nestelende vogels. Veel jeneverbessen zijn hier afgetakeld en deels uiteen gevallen. Liggende stammen zijn vaak opnieuw uitgelopen, waardoor het lijkt alsof er een groepje jeneverbessen staat. In werkelijkheid is het een en dezelfde jeneverbess. Sommige zijn dicht vertakt en nauwelijks aan de binnenzijde te bekijken, andere daarentegen staan te kwijnen en hebben een open structuur.

Tijdens het lopende veldwerk kamde ik elke jeneverbess die ik tegenkwam op nesten uit; oude nesten uit 2006 of eerder telden niet mee. Dat zoeken naar nesten lijkt niet al te moeilijk, en is het ook niet, maar vergt wel de nodige concentratie en volharding. Zelfs vrij open jeneverbessen moeten van voor naar achter, en van onder tot boven, tak voor tak worden nageplozen. Zes jeneverbessen hoger dan 4 m (maximaal 5.9 m) werden beklommen, soms van binnenuit als de structuur daar minder dicht was. In verband met mogelijke nesten moest dat met de nodige voorzichtigheid gebeuren.

Dezelfde strategie paste ik toe op dichte naaldboompjes van 1-8 m hoogte, net als de jeneverbessen solitair gelegen temidden van opgaand bos. Het ging 21x om fijnspar *Picea abies*, en telkens 1x om douglas *Pseudotsuga menziesii*, grove den, taxus *Taxus* sp. en hulst *Ilex aquifolium*. Ik probeerde zulke boompjes binnen 500 m van de dichtstbijzijnde jeneverbess te vinden, om zodoende de omgevingsfactoren min of meer gelijk te houden. De nesten werden hier op dezelfde wijze opgespoord. Gevonden nesten werden gemiddeld 1x per week gecontroleerd op succes; voor de hogere nesten gebruikte ik een spiegelkje. Tegelijkertijd lette ik op eventuele nieuwe nesten. De controles liepen van 1 april tot 31 augustus, met een laatste controle in oktober-december.

Wapserveld: 12 september 2007. 2.8 m hoog, bevatte nest van houtduif (mislukt), temidden van oude, wijd uiteenstaande grove dennen met kraaiheide als ondergroei.

Wapserveld: 12 September 2007, height 2.8 m, contained nest of Wood Pigeon (failed) amidst scattered pines and an understory of crowberry.

Resultaten

In de 22 onderzochte jeneverbessen vond ik 15 nesten, daarvan 1x twee en 1x drie nesten in één boom (Tabel 1). In 25 losstaande boompjes (meest fijnspar) waren dat 13 nesten, nooit meer dan één per boom. Het verschil in nestbezetting tussen beide categorieën was niet significant (Fisher's exact test, $P=0.227$).

Er werden in de jeneverbessen wel meer broedvogelsoorten aangetroffen, namelijk tien (tegen zes in de andere boomsoorten; Tabel 1). Dat had te maken met de soms zeer dichte structuur van verdraaide stammen (holtes, gunstig voor hollenbroeders) en de liggende stammen (dekking op bodem, Wilde Eend, Zwarte Mees). De variatie aan potentiële nestplaatsen leek daarmee wat groter bij jeneverbessen dan bij andere boomsoorten.

Tabel 1. Actieve nesten gevonden in 22 solitaire jeneverbessen en in 25 solitaire dichte boompjes van gelijke hoogte en volume, Berkenheuvel en Boswachterij Smilde, 2007.
Occupied nests found in 22 solitary Juniperus communis and in 25 solitary other trees (mostly Picea abies) of similar height and volume, Berkenheuvel and Forestry of Smilde, 2007.

Boomsoort <i>Tree species</i>	Jeneverbes <i>Juniperus</i>	Anders <i>Other</i>
Aantal bekeken <i>Number investigated</i>	22	25
Wilde Eend <i>Anas platyrhynchos</i>	1	0
Houtduif <i>Columba palumbus</i>	2	3
Winterkoning <i>Troglodytes troglodytes</i>	3	1
Merel <i>Turdus merula</i>	0	2
Zanglijster <i>T. philomelos</i>	2	3
Zwartkop <i>Sylvia atricapilla</i>	1	1
Goudhaan <i>Regulus regulus</i>	1	0
Staartmees <i>Aegithalos caudatus</i>	1	0
Zwarte Mees <i>Parus ater</i>	1	0
Koolmees <i>P. major</i>	1	0
Vink <i>Fringilla coelebs</i>	0	3
Goudvink <i>Pyrrhula pyrrhula</i>	2	0

Het nestsucces tussen beide groepen verschilde niet van elkaar: 4 van 15 nesten in jeneverbes leverden uitvliegende jongen op (Winterkoning, Goudhaan, Zwarte Mees, Koolmees), tegen 4 van 13 nesten in de andere boomsoorten (Houtduif, Merel, Zwartkop, Vink) (Fisher's Exact Test, $P=0.314$).

Discussie

Een vergelijking van mijn gegevens met de karteringen in jeneverbesstruweel (de Vries 1980, van Scharenburg & Grotenhuis 1984) gaat mank omdat ik uitsluitend solitaire jeneverbessen heb bekeken, en dan nog overwegend als boom in opgaand bos. Bovendien keek ik naar nesten, en niet naar territoria; het ontbreken van Boompieper en Fitis op mijn lijst is dan niet zo vreemd. Toch verschilt mijn lijst van broedvogels niet wezenlijk van de broedvogelbevolking in jeneverbesstruweel. Van de 'klassieke' broedvogels ontbraken alleen Heggenmus *Prunella modularis* en Kneu *Carduelis cannabina*.

Beide soorten zijn in bossen echter enorm gekelderd in de afgelopen 20 jaar, en ontbreken tegenwoordig over enorme oppervlakten. Als broedplaats voor vogels verschillen jeneverbessen nauwelijks van andere boomsoorten met vergelijkbare structuur en volume. Zolang dekking is gewaarborgd, broeden vogels in om het even welke boom. Structuur is belangrijker dan boomsoort. Gezonde jeneverbessen, zeker indien als losse boom aanwezig in een opgaand bos zonder uitbundige struiklaag, zijn een aantrekkelijke nestplaats voor vogels. Wissel de jeneverbes echter in voor een jonge fijnspar, en het resultaat is nagenoeg hetzelfde. In beide gevallen is overigens het nestsucces gering. Dicht struweel en solitaire boompjes nodigen uit tot nader onderzoek, zowel door mijzelf als door predatoren. Als ik alle nesten kan vinden in een jeneverbes, kan een Gaai dat ook. Pas wanneer het aantal potentiële nestplaatsen groot is, of het voedselaanbod voor predatoren overvloedig, stijgt de kans op succesvol nestelen aanmerkelijk.

Het lijkt er dus op dat (broed)vogels niet afhankelijk zijn van jeneverbessen. Omgekeerd is dat wel het geval. De verspreiding van jeneverbessen komt grotendeels op rekening van besenetende vogels, in de Verenigde Staten bijvoorbeeld voor 60-90% in dichte opstanden en voor bijna 100% bij meer verspreide boomgroei (Phillips 1910). Ook in Europa zijn vogels van doorslaggevende betekenis bij de verspreiding van jeneverbessen (García 2001, García *et al.* 1999).

Summary: Juniper Juniperus communis as nesting habitat

for birds. In western Drenthe, junipers only occur as solitary trees amid extensive Scots pine *Pinus sylvestris* woodland with a sparse undergrowth of *Quercus robur*, *Betula sp.* and *Rhamnus frangula*. For shrub-nesting birds, solitary junipers often constitute the only nesting potential in the above-described habitat, hence the relatively high frequency of nests in junipers. This study showed that similar-structured dense Norway spruce *Picea abies*, *Pseudotsuga menziesii*, *Pinus sylvestris*, *Ilex aquifolium* and *Taxus sp.* were equally preferred as nesting site if other options were absent (Table 1). Junipers and other evergreens were used as a nesting site by the same species of shrub-nesting birds, but junipers also held nests of cavity-nesters like tits (Table 1); the latter were facilitated by twisted stems in junipers, not available in spruce. Availability and structure of nesting sites are more important than tree species per se. Both in juniper as in other evergreens, nesting success was poor, i.e. 4 out of 15 nests successful in juniper, and 4 out of 13 in other evergreens.

Literatuur

- Dijkstra B., Drewes R., Olk H. & Steendam H. 2007. Drentse vogel van het jaar: Vogels in de jeneverbes. WAD Nieuws brief 19(2): 3
- García D. 2001. Effects of seed dispersal on Juniper communis recruitment on a Mediterranean mountain. Journal of Vegetation Science 12: 839-848.
- García D., Zamorra R., Gómez J.M. & Hódar J.A. 1999. Bird ejection of unhealthy fruits reinforces the mutualism between Juniper and its avian disperser. Oikos 85: 536-544.
- Phillips F.J. 1910. The dissemination of Juniperus by birds. Forestry Quarterly 7(1): 1-16.
- Scharenburg K. van & Grotenhuis J. 1984. Broedvogels van terreinen met jeneverbesstruvelen. Natura 81: 231-237.
- Vries G.W. de 1980. Broedvogels in jeneverbesstruiken van het Mantingerzand 1976 en 1979. Vogeljaar 28: 69-76.

Adres:

Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse,
rob.bijlsma@planet.nl